

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA 2 (P2)

HLAKOLA/TLHAKUBELE 2014

MEMORANDAMO

MATSHWAO: 80

Memorandamo ona o na le maqephe a 27.

TATAISO HO BATSHWAYI:

- Maemong ao motshwayi a fumanang mohlahlobuwa a arabile dipotso tse ngata ho feta palo e behilweng, motshwayi a tshwaye feela karabo ya pele (mohlahlobuwa ha a lokela ho araba mofuta e mmedi (mofuta wa potso e telele le ya mofuta wa dipotso tse kgutshwane) ya dipotso mofuteng o le mong wa sengolwa).
- Haeba mohlahlobuwa a arabile dipotso ka bone ba tsona dithothokisong tseo a ithutileng tsona KAROLONG YA A, motshwayi a tshwaye feela dipotso tse pedi tsa pele.
- Haeba mohlahlobuwa a arabile dipotso ka bobedi ba tsona dithothokisong tseo a sa ithutang tsona KAROLONG YA A (pakeng tsa Potso ya 5 le ya 6), motshwayi a tshwaye potso e le nngwe feela e qalang.
- Haeba mohlahlobuwa a arabile dipotso tse pedi tsa mofuta wa dipotso tse kgutshwane kapa a arabile tse pedi tsa mofuta wa dipotso tse telele KAROLONG YA B le ya C, motshwayi a tshwaye karabo ya pele, mme a tlohele ya bobedi. Athe ha a arabile dipotso ka bone ba tsona, motshwayi a tshwaye karabo ya pele ho Karolo e nngwe le e nngwe, ha feela mohlahlobuwa a arabile potso e le nngwe ya mofuta wa dipotso tse telele le e le nngwe ya mofuta wa dipotso tse kgutshwane.
- Maemong ao mohlahlobuwa a nehelaneng ka dikarabo tse pedi, ya pele e fosahetse mme ya bobedi yona e nepahetse, motshwayi a tshwaye karabo ya pele, mme a tlohele e latelang.
- Haeba mopeleto o fosahetse hoo o amang moelelo, motshwayi a fosise karabo e jwalo, empa haeba mopeleto o sa ame moelelo, karabo e jwalo e tshwauwe e nepahetse.
- *Mofuta wa potso tse telele* (ya moqoqo): Ha bolelele ba moqoqo bo le ka tlase (kgutshwane) ho palo ya mantswe e behilweng, motshwayi a se behe kotlo hobane mohlahlobuwa o se a ntse a ipehile ka mosing. Athe haeba moqoqo o le molelele haholo, motshwayi a tshwaye ho feta moedi wa palo ya mantswe a behilweng ka mantswe a 5 (mongolo o ngolwang ka ho takalatsa), mme a se tswela pele ho tshwaya karolo e latelang.
- *Mofuta wa dipotso tse kgutshwane*: Haeba mohlahlobuwa a sa sebedisa matshwao a puo a supang qotso (di-a-bulwa le di-a-kwalwa) moo a lokelang ho qotsa, motshwayi a se behe kotlo.

KAROLO YA A: RUBRIKI YA HO LEKANYETSA POTSO E TELELE (YA MOQOQO) THOTHOKISONG

<p>RUBRIKI YA HO LEKANYETSA POTSO E TELELE (YA MOQOQO) BAKENG SA HO TSHWAYA THOTHOKISO PUO YA LAPENG MATSHWAO A 10</p>	<p>PUO Sebopeho, tlhophiso ya mehopolole le nehelano e nang le neheliso e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehloholo (potso) ya puo, setaele, sehalo, tseo a di sebedisitseng temeng.</p>	<p>Phihlello e babatsehlang - Sebopeho se na le kgokahano e babatsehlang. - Selelekela le qetelo di hlahisitswe ka tsela e babatsehlang. - Dintlha di bopilwe ka bohlahe, mme di lebisisa tlhahisong ya moelelo o toma, o kgodisang. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di suitsitse, mme di phehisa tlhahisong ya moelelo o kgahlisang ebile o nepahetse.</p>	<p>E kgabane - Sebopeho sa moqoqo wa hae se hlahisitswe ka bokgabane. - Selelekela le qetelo di hlahisitswe ka bokgabane, mme di paka kutlwisiso. - Mehopolole le dintlha di a tsamaela, mme di a hlalohanyeha. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di nepahetse mme di loketse sepheo. - Nehelano e entswe ka bokgabane.</p>	<p>Phihlello e ntle - Sebopeho sa moqoqo se a utlwisiseha, mme dintlha di behilwe ka tatellano. - Selelekela, qetelo le diratswana tse ding di hlophisitswe ka tsela e nang le momahano. - Dintlha di hlahisitswe ka tsela e ntle, mme di a utlwisiseha. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele boholo di hlahella di sebedisitswe ka tsela e nepahetseng.</p>	<p>Phihlello e mahareng - Ho na le bopaki bo seng bokae ba hore sebopeho sa moqoqo se latetswe ka tshwanelo. - Moqoqo o bontsha tlhophiso e mahareng, mme kgokahano ya ditemana moqoqong ke e mahareng. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di fihlella ditlhoko tsa motheho. - Popo ya diratswana boholo ke e nepahetseng.</p>	<p>Phihlello e fofo - Sebopeho se bontsha diphoso tsa moralo. - Nehelano ya dintlha ha e utlwahale, mme ha e a hlophiswa ka tsela e etsang tlhalohanyo. - Diphoso tsa tshebediso ya puo di totobetse. Sehalo le setaele di sebediswa ka tsela e fosahe-tseng, mme ha di a lokela sepheo sa ho ngola mofuta ona wa mosebetsi. - Popo ya diratswana ke e fosahetseng.</p>	<p>Karolwana feela - Sebopeho ha se a ralwa ka tshwanelo, mme se nyotobetsa moelelo wa seo a lekang ho se bua. - Diphoso tsa tshebediso ya puo le ya setaele di a sitisa, mme e nyotobetsa moelelo ka hohleholhle. - Sehalo le setaele di sebedisitswe ka tsela e fosahetseng, mme ha di a lokela sepheo. - Popo ya diratswana ke e fosahetseng.</p>	<p>Ha ho phihlello. - Ha ho bopaki bo lekaneng bo bontshang hore moqoqo o ngotswe ho ipapisitswe le sebopeho. - Nehelano ha e bontshe hore o utlwisisa potso. - Dintlha di hlahiswa ka tsela e fokolang hahalo, mme ditaba tsa hae ha di hlalohanyeha le letho. - Tshebediso ya puo, e a fokola, setaele le sehalo di fosahtse, mme diratswana le kgokahano ha di yo.</p>
<p>DIKAHARE Kutlwisiso ya potso, botebo ba tshkatsheko ya taba (sehlooho), Kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya thothokiso ka mabaka.</p>		<p>Kgato ya 7 80–100%</p>	<p>Kgato ya 6 70–79%</p>	<p>Kgato ya 5 60–69%</p>	<p>Kgato ya 4 50–59%</p>	<p>Kgato ya 3 40–49%</p>	<p>Kgato ya 2 30–39%</p>	<p>Kgato ya 1 0–29%</p>
<p>- O bontsha kutlwisiso e tebileng ya potso, mme dintlha tsohle di utullutswe ka botlalo le ka boqhetseke. - O arabela potso ka botlalo le ka tsela e babatsehlang. - O hlahisa dintlha tsa hae ka tsela e babatsehlang le ho di tshahetsa ka mehlala e fapaneng e hlahang thothokisong. - O bontsha kutlwisiso e tebileng le e babatsehlang ya sengolwa sa mofuta ona mmoho le sa thothokiso.</p>	<p>Kgato ya 7 Phihlello e babatsehlang 80 – 100%</p>	<p>8–10</p>	<p>7–7 ½</p>	<p>6 – 6½</p>				

DIKAHARE		Kgato ya 7	Kgato ya 6	Kgato ya 5	Kgato ya 4	Kgato ya 3	Kgato ya 2	Kgato ya 1
<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e tebileng ya potso ka tsela e kgabane, mme dintlha tsohle di utullutswe ka botlalo. - O araba potso ka botlalo le ka tsela e babatsehang. - O nehelana ka dintlha tse utlwalang tsa mefuta e fapaneng, mme o di tshhetsa ka tshwanelo ho hlaha thothokisong. - O bontsha kutlwisiso e babatsehang ya mofuta ona wa sengolwa, esita le ya thothokiso. 	Kgato ya 6 E kgabane 70– 9%	7½–8½	7–8	6½–7½	6–7			
<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e tebileng mme o hlalosa potso hantle ka tsela e kgabane. - Dikarabo tsa hae di a utlwalala. - Tse ding tsa dintlha tseo di hlalositse di na le mooko, leha e se dintlha kaofela tse tseheditsweng ka tshwanelo. - O bontsha kutlwisiso e ntle ya sengolwa le ya thothokiso. 	Kgato ya 5 Phihlelo e ntle 60–69%	7–8	6½–7½	6–7	5½–6½	5–6		
<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e mahareng ya potso leha a sa utulla dintlha tsohle ka botlalo. - Tse ding tsa dintlha di tshhetsa karabo ya hae ka tshwanelo. - Boholo ba tse ding tsa dintlha tsa hae di tseheditse, leha bopaki e se bo kgodisang hakaalo. - O bontsha kutlwisiso e mahareng ya sengolwa le ya thothokiso. 	Kgato ya 4 Phihlelo e mahareng 50–59%		6–7	5½–6½	5–6	4½ –5½	4–5	

<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha boiteko bo seng bokae ba ho araba potso. - O bontsha kutlwisiso e sa tebang hakaalo ya ho araba se botswang. - Dintlha tsa hae ha di kgodise hakaalo, mme tiisetso e a fokofokola ho tswa thothokisong. - O bontsha kutlwisiso e thekethekeselang ya mofuta wa sengolwa le ya thothokiso. 	<p style="text-align: center;">Kgato ya 3 Phihlelo e fofo 40–49%</p>			5 – 6	4½–5½	4–5	3½–4½	3–4
DIKAHARE		Kgato ya 7	Kgato ya 6	Kgato ya 5	Kgato ya 4	Kgato ya 3	Kgato ya 2	Kgato ya 1
<ul style="list-style-type: none"> - Kutlwisiso ya hae ya potso e bonahala e fokola haholo. - O tsamaya a phetapheta dintlha, mme ka nako e nngwe o tswile lekoteng. - Dintlha tsa hae ha di bontshe kutlwisiso e tebileng, mme ha di tshhehetswe ho tswa thothokisong. - Kutlwisiso ya hae ya sengolwa le thothokiso ke tse fokolang haholo. 	<p style="text-align: center;">Kgato ya 2 Karolwana feela 30–39%</p>				4–5	3½–4½	3–4	1–3½
<ul style="list-style-type: none"> - Karabo e bontsha e na le kamano le potso, empa ho thata ho utlwisisa seo a se hlalolang. - Leha karabo tsa hae di na le kamano e itseng le potso, dintlha tsa hae ha di utlwisisesehe. - O etsa boiteko bo fokolang ba ho araba potso, empa dintlha tsa hae di hloka tshhehetso ho tswa thothokisong. - Kutlwisiso ya hae ke e fokolang haholo ya sengolwa mmoho le ya thothokiso. 	<p style="text-align: center;">Kgato ya 1 Ha ho phihlelo 0–29%</p>					3–4	1–3½	0–3

KAROLO YA A: DITHOTHOKISO**POTSO YA 1****Mmadiberwane – T Leballo****DITAELO HO BATSHWAYI:**

Motshwayi a bale nehelano ya mohlahlobuwa e lokelang ho hlahiswa sebopelong sa moqoqo. Moqoqo o lokela ho arabela potso e itshetlehileng thothokisong e hlahisitsweng. Motshwayi a tadime makgetha ana a mabedi a latelang ha a tshwaya moqoqo ona:

Dikahare

Kutlwisiso ya potso; botebo ba tshekatsheko ya ditaba (sehlooho), kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya taba ka mabaka (a itshetlehileng thothokisong e botsitsweng). Bakeng sa dikahare motshwayi a tadime dintlha tse latelang nehelanong ya mohlahlobuwa (ela hloko hore dintlha di ke ke tsa behwa ka tatellano e hlahellang mona):

Karabo e lokela ho hlahiswa sebopelong sa moqoqo, mme sena se bolela hore nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo. Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlahiswa ka tsela e supang kgokahano.

Bakeng sa dikahare motshwayi a tadime dintlha tse tla latela nehelanong ya mohlahlobuwa (ela hloko hore dintlha tsa mohlahlobuwa di ke ke tsa behwa ka tatellano e hlahellang mona).

Tshebediso ya Puo

- Sebopelo, tlhophiso ya mehopolole le nehelano e nang le neheletsano e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehlo tse sebedisitsweng ka nepo temeng.

Selelekela

Thothokiso ena ke ya tomatso. Sethothokisi ekaka se a rorisa, athe se ya phoqa, sepheo e le ho kgalemela.

Dintlha tsa bonono tse fumanwang mona ke tsena:**Kgetho ya mantswe**

- Thothokisong ena mantswe a kgethilwe ka bokgeleke bo makatsang hore a tle a kgohlele ha monatjana ditsebeng tsa mmadi.
- Sethothokisi se sebedisitse maele a reng: '**Bitsolebe ke seromo**' kgethong ya hae ya lebitso la thothokiso ena, Mmadiberwane. Lebitso lena, Mmadiberwane le bolela motho ya sa di hadikelang ho di ja. Kahoo diketso tsa Mmadiberwane di mo paka hantle hore ke motho ya sa lokang ebile o bua haholo.
- Sethothokisi se bile se kgethile **antswe makgohledi** a kgohlelang hantle.
- Molathothokisong wa 1, 2 le 5 sethothokisi se re: '**Ba ne ba jeswa phehla mokobolo, Ba jeswa fiatana ... a ba seseditse ka bheka mina ndedwa.**' bakeng sa ho re se re: '**Ba ile ba jeswa moriana wa ho ba thapisa**'. Molathothokisong wa 3 sethothokisi se re: '**Ba e foqwa ...**' bakeng sa ho re se re, '**Ba e fuwa**'. Sena se totobatsa hore ntho eo Mmadiberwane a neng a ba fa yona, ba ne ba e ja le ha ba sa rate.

- Molathothokisong wa 5 sethohokisi se sebedisitse lentswe, '**sesetsa**' bakeng sa ho re se re, '*tshasa/tlotsa*'. Sena se totobatsa hore Mmadiberwane a ne a hlile a mamiella sena seo a se fang banna bana, a etsa tlamathata hore ba mamele yena a le mong.
- Molathothokisong wa 10 sethohokisi se sebedisitse mantse ana: '**mantja di a loma**' ka sepheo sa ho bontsha hore Mmadiberwane o ne a hlile a le bohale, a baba sa leshokgwa.
- Molathothokisong wa 12 sethohokisi se sebedisitse lentswe lena: '**lebelele**' ka sepheo sa ho bontsha hore Mmadiberwane o ne a hlile a le hlaha, a sa dudisehe.
- Molathothokisong wa 13 sethohokisi se sebedisitse lentswe lena, '**kgobohelwa**' ka sepheo sa ho bontsha hore Ratjotjose o ne a hlile a halefile, a tlallane ha a ntse a utlwa ditaba tsa mosadi enwa ya tellang banna. Sethohokisi se kgethile lentswe lena bakeng sa hore se re: 'a halefa'. Molathothokisong wa 17 sethohokisi se sebedisitse lentswe leno '**phetsela**' bakeng sa ho re se re, 'hatikela'. Sena se totobatsa mokgwa o sehloho oo Ratjotjose a ikemiseditseng ho fedisa bokaako ba Mmadiberwane ka ona.
- Molathothokisong wa 18 sethohokisi se sebedisitse lentswe lena, '**mehaswana**' ka sepheo sa ho bontsha hore Ratjotjose o ne a sa nka thoto e ngata ha a ne a ya ha Mmadiberwane. Sena se bontsha hore o ne a hlile a tatile a hloka sebaka sa ho ka phutha dintho tsa hae tse ngata.
- Molathothokisong wa 19 sethohokisi se sebedisitse lentswe lena, '**balakatha**' bakeng sa hore se re, '*a fihla a sa lebellwa*.' Sena se supa hore o fihlile ka tshohanyetso a sa mengwa le ho mengwa.
- Molathothokisong wa 21 sethohokisi se sebedisitse lentswe lena, '**kgahlanyetswa**' ka sepheo sa ho bontsha hore Mmadiberwane e ne e hlile e le nkele morohong ya dulelang ho sena le banna bohle bao a kopanang le bona.
- Molathothokisong wa 22 sethohokisi se sebedisitse lentswe lena, '**lelese**' bakeng sa lentswe 'lenyorwa' ka sepheo sa ho bontsha hore Ratjotjose o ne a hlile a nyorilwe e le ka nnete.
- Molathothokisong wa 25 sethohokisi se sebedisitse lentswe lena, '**semammalo**' ka sepheo sa ho bontsha hore batho ba motseng wa Thabadimahlwa ba ne ba hlile ba nahana hore Ratjotjose ke sehole sa ho qetela ka ha ke mona o itihela ka hara lemeha la ditau a ntse a shebile.

Karaburetso

- Molathothokisong ya 1, 2, 3 le 22 re fumana karaburetso ya **tatso**. E se e ka motho a latswa phehla eo Mmadiberwane a neng a e jesa banna ba hae.
- Molathothokisong ya 4, 5, re fumana karaburetso ya **motsamao wa mmele**. E se e ka motho o utlwa bohloko boo banna bana ba Mmadiberwane ba neng ba bo utlwa ha ba sehwa mmele ka lehare nakong eo ba phatswang ka yona le ha moriana o kenella mophatsong oo wa bona. Molathothokisong wa 17 re bopelwa setshwantsho se nyarosang seo re se bonang ha motho a hatikelwa a pheselwa ha bohloko.
- Molathothokisong ya 1, 2 le 3 re boela re fumana karaburetso ya **pono**. E se e ka re bona ha banna bana ba ahlamisana melomo nakong eo ba ntseng ba foqwa phehla ena. Re boela re fumana molathothokiso wa 18 moo re bonang ha Ratjotjose a phuthaphutha dinthwana tsa hae a kena tsela ho ya lokisa mosadi wa lebelele. Molathothokisong ya 19, 20, 21, 22 le 23 re bopelwa setshwantsho sa moeti ya fihlang motseng o itseng mme a amohelwa ka matsoho a mofuthu.
Karaburetso ya **kutlo** e fumanwa molathothokisong wa 24. Motho o utlwa ha setjhaba sa Thabadimahlwa se gotsa mohlolo se sa qete.

Mekgabisopuo/Dikapuo

Sethothokisi se sebedisitse dikapuo tsena tse latelang bakeng sa ho natefisa thothokiso:

- Melathothokisong ya 7 le 8 ho sebedisitswe **phetheletso**. Sena se entswe ka sepheo sa ho feteletsa le ho hodisa sefutho le botumo ba enwa mosadi Mmadiberwane. Melathothokisong ya 10, 22 le 23 ho sebedisitswe **tshwantshiso/sereello**. Sena se entswe ka sepheo sa ho hlakisa ho tshwana ho teng pakeng tsa ntho tse pedi:
  - Mola 10: mosadi o tshwantshwa le dintja tse lomang,
  - Mola 22: sekala se tshwantshwa le mmita o bitsetsang motho lerabeng,
  - Mola 23: diphate di tshwantshwa le leraba le tshwasang banna ba sa itebetse.
- Melathothokisong ya 11, 12 le 17 ho sebedisitswe **tshwantshanyo/papiso**. Sena se entswe ka sepheo sa ho hlakisa ho tshwana ho itseng ho teng pakeng tsa dintho tse pedi tse fapaneng:
  - Mola 11: bohale ba mosadi enwa bo bapiswa le bohale ba ntja ya motswetse.
  - Mola 12: sebete sa mosadi enwa se bapiswa le sebete sa tau.
  - Mola 17: mokgwa oo Ratjotjose a tlang ho o sebedisa ho otlala mosadi enwa ho bapiswa le tsela eo motho a pheselang nta ka yona.

Kabo ya matshwao:

Motshwayi a bale karabo kaofela, mme a bontsha ka letshwao (✓) dintlheng karabong yohle, mme moo mohlahlobuwa a fositseng teng motshwayi a bontshe ka letshwao (X).

Ho elwe hloko hore nehelano e lokela ho hlahiswa sebopehong sa moqoqo, mme sena se bolela ho re nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo. Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlahiswa ka tsela e supang kgokahano.

Ha motshwayi a se a badile nehelano ya mohlahlobuwa, a abele mohlahlobuwa matshwao. Matshwao a ajwa ka ho sebedisa ruburiki e maqepheng a 3–5. Tekanyetso e etswa ka ho beha kapa ho bekga karabo ya mohlahlobuwa kगतong e itseng (ho tloha ho Kgato ya 1 ho isa ho Kgato ya 7) ruburiking.

Kgato e nngwe le e nngwe e na le tlhaloso, mme tlhaloso e itshetlehile makgetheng ana a mabedi e leng, **dikahare** le **tshebediso ya puo**. Motshwayi a ele hloko hore kgato eo a e kgethileng ha a lekanyetsa, tlhaloso ya yona e lokela ho tsamaelana le ditaba tsa mohlahlobuwa. Matshwao a bontshitswe qetellong ya kgato e nngwe le e nngwe.

Dikgutsufatso

- Dik= Dikahare
- P = Tshebediso ya puo
- Kg = Kgato

Sekala sa tekanyetso

Qetellong ha motshwayi a se a nehelana ka matshwao a sebedise sekala sena se latelang:

$$\begin{array}{l}
 \text{Dik : Kg} \quad \underline{\hspace{2cm}} \\
 \text{P: Kg} \quad \underline{\hspace{2cm}}
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{l} \text{Dik : Kg} \\ \text{P: Kg} \end{array}} \right\} \text{Matshwao} =$$

POTSO YA 2**Ke a mo leboha – PM Ramathe**

- 2.1 Ke thothokiso e hlalosang.√ (1)
- 2.2 Ke maikutlo a ho makala ha re bona dikokonyana tse fokolang ha kaalo empa di ba boemong bo fetang ba motho./A bontshang boikarabelo boo dikokonyana di nang le bona empa di se na molebedi. √√ (2)
- 2.3 Ke kgonyetso/komelo.√ (1)
- 2.4 Meleng ya 9 le 10 ke karaburetso ya **pono**. Re bona dipalesa di thuntse ebile di kgabisitse naha. Botle boo re bo bonang bo tiisa teboho ya rona ho mmopi./Moleng wa 11 re fumana karaburetso ya ho fofonela/ho nkgella/monko, ka baka la monko wa tsona./Molathothokisong wa 9 sethothokisi se sebedisitse kgetho ya lentswe le sa tlwaelehang e leng makgatsikgatsi bakeng sa ho benya. √√ (2)
- (Tshwaya e le nngwe le bohlokwa ba yona)
- 2.5 Tshwao, ho fokotsa bolele ba molathothokiso/lentswe/ho matlafatsa/ho toboketsa/ho thasiselletsa/ho potlakisa morethetho wa mola wa thothokiso. √√ (2)
- 2.6 Re hloka teboho/re tlameha ho leboha mmopi ka tsohle tseo a re etseditseng tsona/Mmopi o re etseditse tsohle tse ntle a ba a beha motho hodima tsohle, empa motho o hloka teboho. √√ (2)
- [10]**

POTSO YA 3**Boshodu – PM Ramathe**

- 3.1 Ke ya sonete.√ E na le mela e 14/Mela e qalang e robedi e jere mohopolo wa sehlooho, mme e tshelletseng e ntshetsapele mohopolo oo.√ (2)
- 3.2 E bopilwe ka modumo **nt**. Bohlokwa ba yona ke ho natefisa puo/ho fa puo molodi o kgabisang/ho hlakisa moelelo wa thothokiso/ho fana ka maikutlo a ho teneha ha sethothokisi.√√ (2)
- 3.3 Tshwantshanyo/Papiso. Ho natefisa puo/ho toboketsa/ho tiisa/ho thasiselletsa moelelo. √√ (2)
- 3.4 Ke maikutlo a tshwabo/tsharelo. Sethothokisi ke leshodu, feela boshodu ba sona ha bo se tswele molemo.√√ (2)
- 3.5 Sethothokisi se a tletleba/se a lla ka hore se fetelletse ka boshodu hona hoo se bileng se fetohile sephoqo/sethothokisi se tennwe ke boshodu bona bo sa se tsweleng molemo. √√ (2)
- [10]**

POTSO YA 4**Ka pene letsohong – Tebello M Lekitlane**

- 4.1 Anastrofi. Bohlokwa ba sebetsa sena ke ho qatsohisa mantswa a itseng ka ho a ngola a sa latelane jwalo ka tlwaelo/ho matlafatsa/ho thasiselletsa/ho hatella moelelo/ho tiisa moelelo/ho toboketsa moelelo wa se bolelwang./ Pheteletso.√√ (2)
- 4.2 Kanothata. Ho fokotsa bolelele ba mola kapa ba mantswa/ho matlafatsa/ho toboketsa/ho thasiselletsa. √√ (2)
- 4.3 Sethothokisi se kgethile lentswe, 'lolololo' bakeng sa hore se re, 'nako e telele'. Mookotaba wa thothokiso ke hore sethothokisi ke motho ya sa bueng haholo, kahoo molathothokiso wa 6 o tiisa mookotaba ona ka lentswe lena, lolololo le kgethilweng. √√ (2)
- 4.4 Molathothokisi wa 6 o bolela hore sethothokisi ha se bue haholo, mme molathothokiso wa 18 o tiisa ntlha ena ka hore leha sethothokisi se thotse, hoo ha ho bolele hore se a ikgantsha/ikalatisa. √√ (2)
- 4.5 Sethothokisi se hlalosa hore ka tlhaho ke lethola ha se hore se a ikgantsha, mpho ya sona ke bongodi moo se ntshang maikutlo a sona teng. Se mpa se etsa kopo ya hore batho ba se amohele kamoo se leng kateng.√√ (2)

[10]**POTSO YA 5****O se mphoqe – LS Booysen****DITAELO HO BATSHWAYI:**

Motshwayi a bale nehelano ya mohlahlobuwa e lokelang ho hlahiswa sebopelong sa moqoqo. Moqoqo o lokela ho arabela potso e itshetlehileng thothokisong e hlahisitsweng. Motshwayi a tadime makgetha ana a mabedi a latelang ha a tshwaya moqoqo ona:

Dikahare

Kutlwisiso ya potso; botebo ba tshekatsheko ya ditaba (sehlooho), kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya taba ka mabaka (a itshetlehileng thothokisong e botsitsweng). Bakeng sa dikahare motshwayi a tadime dintlha tse latelang nehelanong ya mohlahlobuwa (ela hloko hore dintlha di ke ke tsa behwa ka tatellano e hlahellang mona):

Karabo e lokela ho hlahiswa sebopelong sa moqoqo, mme sena se bolela hore nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo. Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlahiswa ka tsela e supang kgokahano.

Bakeng sa dikahare motshwayi a tadime dintlha tse tla latela nehelanong ya mohlahlobuwa (ela hloko hore dintlha tsa mohlahlobuwa di ke ke tsa behwa ka tatellano e hlahellang mona).

POTSO YA 5**O se mphoqe – LS Booyesen****Tshebediso ya Puo**

Sebopeho, tlhophiso ya mehopollo le nehelano e nang le neheletsano e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehlo tse sebedisitsweng ka nepo temeng.

Selelekela:

Thothokiso ena ke ya thapedi. Sethothokiso se rapela hore motjha a se ke a iphoqa ka ho etsa dintho tse tswileng tseleng.

Dintlha tsa bonono tse fumanwang mona ke tsena:**Kgetho ya mantswa**

- Molathothokisong wa 10 re fumana lentse **'hwehla'**. Sena se sebedisetswa ho toboketsa/hatella ketsahalo ena ya ho bitsa. Molathothokisong wa 13, re fumana lentse **'kgoba'** bakeng sa hore sethothokisi se re ho motjha a etse mohlolo kapa a sebetse hantle dihlalobong tsa hae. Molathothokisong wa 14, re fumana mantswa **'kgwaritsa o fete ka dinaledi'** bakeng sa hore sethothokisi se re ho motjha a ngole hantle a tle a pase. Molathothokisong wa 15, re fumana lentse **'mawatla'** bakeng sa hore sethothokisi se re diphogo. Mantswa ana ohle re a bitsa ka hore ke ***mantswa makgohledi*** hobane a kgohlela hantle ho feta ha sethothokisi se ne se ka sebedisa mantswa a tlwaelehileng.
- Sethothokisi se boetse se kgethile ho sebedisa ***tatolano/kganyetsano ya mantswa***. Mantswa a latolanang ke *'baballa le senya'* le *'bosiu le motsheare'*. Sepheo sa ho sebedisa tatolano ena ke ho hlakisa moelelo wa seo sethothokisi se buang ka sona.

Karaburetso

- Melathothokisong ya 1, 4, 8, 12, 16 le 20 re fumana karaburetso ya **pono**. E se e ka re bona ha sethothokisi se phaphatha matsoho se ikopela ho motjha hore a se ke a se phoqa.
- Molathothokisong wa 10 re fumana lentse **'hwehla'**. Sena se re bopela setshwantsho sa motho ya phahamisitseng letsoho a bitsa e mong ya hole.
- Molathothokisong wa 15 re fumana lentse **'ahlame'**. Sena se sebedisetswa ho bopa setshwantsho sa motho ya maketseng a makaditswe ke seo a se bohileng.
- Melathothokisong ya 2, 3, 10, 17, le 18 re fumana karaburetso ya **kutlo**. E se e ka re bona ha sethothokisi se bua le motjha se mo fa dikeletso.

Dikapuo

- Molathothokisong wa 9 re fumana sekapuo sa **phetheletso**. E se e ka lefatsheng ha ho tse bohloko tse etsahalang, ho tletseng ke menate feela athe ha ho jwalo.
- Molathothokisong wa 10 re fumana **mothofatso**. Meleko e fuwa sebopeho sa motho kaha e hlahiswa eka e kgona ho bitsa le ho hwehla ka letsoho la ona.
- Molathothokisong wa 18 re boetse re fumana **mothofatso**. Ho thwe mantswa a sethothokisi a lle tsebeng tsa motjha jwalo ka eka a na le molomo oo a ka llang ka wona.

[10]

Kabo ya matshwao:

Motshwayi a bale karabo kaofela, mme a bontsha ka letshwao (✓) dintlheng karabong yohle, mme moo mohlahlobuwa a fositseng teng motshwayi a bontshe ka letshwao (X).

Ho elwe hloko hore nehelano e lokela ho hlahiswa sebopehong sa moqoqo, mme sena se bolela ho re nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo. Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlahiswa ka tsela e supang kgokahano.

Ha motshwayi a se a badile nehelano ya mohlahlobuwa, a abele mohlahlobuwa matshwao. Matshwao a ajwa ka ho sebedisa ruburiki e maqepheng a 3-5. Tekanyetso e etswa ka ho beha kapa ho bekga karabo ya mohlahlobuwa kgatong e itseng (ho tloha ho Kgato ya 1 ho isa ho Kgato ya 7) ruburiking.

Kgato e nngwe le e nngwe e na le tlhaloso, mme tlhaloso e itshetlehile makgetheng ana a mabedi e leng, **dikahare** le **tshebediso ya puo**. Motshwayi a ele hloko hore kgato eo a e kgethileng ha a lekanyetsa, tlhaloso ya yona e lokela ho tsamaelana le ditaba tsa mohlahlobuwa. Matshwao a bontshitswe qetellong ya kgato e nngwe le e nngwe.

Dikgutsufatso

Dik= Dikahare

P = Tshebediso ya puo

Kg = Kgato

Sekala sa tekanyetso

Qetellong ha motshwayi a se a nehelana ka matshwao a sebedise sekala sena se latelang:

Dik : Kg		}	Matshwao ==
P: Kg			

POTSO YA 6**O se mphoqe – LS Booyesen**

- 6.1 Ke anastrofi. √ Bohlokwa ba sebetsa sena ke ho qatsohisa mantswa a itseng ka ho a ngola a sa latelane jwalo ka tlwaelo/ho matlafatsa/ho thasiselletsisa/ho hatella moelelo/ho tiisa moelelo/ho toboketsa moelelo wa se bolelwang. √ (2)
- 6.2 Ke maikutlo a ho kopa le ho etsa thapedi/Maikutlo a ho kgathatseha ka bophelo ba motjha. √√ (2)
- 6.3 Ho tiisa kगतello mantsweng a tlang pele le a tlang ka morao ho yona/ho ngotla morethetho/lebelo la mola wa thothokiso/ho fokotsa palo ya mantswa moleng wa thothokiso. √ (1)
- 6.4 Ke kganyetsano. √ Sethothokisi se sebedisitse mantswa a mabedi *ho baballa* le *ho senya*. Moelelo wa mantswa ana o a hanyetsana. √ (2)
- 6.5 Molemo wa lekgotsi ke ho imakatsa/ho kgotsa/ho makala. √ (1)
- 6.6 Sethothokisi se eletsisa batjha hore ho tsohle tseo ba di etsang ba di etse ka boqhetseke ba se se phoqe. √√ (2)

[10]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30**

KAROLO YA B LE YA C: RUBRIKI YA HO LEKANYETSA POTSO E TELELE (YA MOQOQO) PADING LE TERAMENG – MATSHWAO A 25

(Ela hloko hore matshwao ha a tshwane pakeng tsa a dikahare le a sebopeho le tshebediso ya puo)

DIKGATO LE KABO YA MATSHWAO		DIKAHARE: Matshwao a 15		SEBOPEHO LE TSHEBEDISO YA PUO: Matshwao a 10
		Kutlwisiso ya potso. Botebo ba tshakatsheko ya taba (sehlooho), Kutlwisiso le netefatso (tiisetso) ya ntlhakemo ka mabaka a hlahang sengolweng.		Sebopeho, tlhophiso ya mehopolole le nehelano e nang le neheletsano e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho (potso) mmoho le puo, setaele le sehalo tse sebedisitsweng temeng.
Kgato ya 7 80–100%	Phihlollo e babatsehang Matshwao a: 12–15	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e tebileng ya potso, mme dintlha tsohle di utullutswe ka botlalo le ka boqhetseke. - O arabela potso ka botlalo le ka tsela e babatsehang. - O hlalisa dintlha tsa hae ka tsela e babatsehang le ho di tshahetsa ka mehlala e fapaneng e hlahang sengolweng. - O bontsha kutlwisiso e tebileng le e babatsehang ya mofuta ona wa sengolwa. 	Phihlollo e babatsehang Matshwao a: 8–10	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeho se na le kgokahano e babatsehang. - Selekela le qetelo di hlalishitswe ka tsela e babatsehang. - Dintlha di bopilwe ka bohale, mme di lebisatsehliso ya moelelo o toma, o kgodisang. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di sutisitse, mme di phehisa tlhahiso ya moelelo o kgahlisang e bileng o nepahetse.
Kgato ya 6 70–79%	Phihlollo e kgabane Matshwao a: 11	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e tebileng ya potso ka tsela e kgabane, mme dintlha tsohle di utullutswe ka botlalo. - O araba potso ka botlalo le ka tsela e babatsehang. - O nehelana ka dintlha tse utlwalang tsa mofuta e fapaneng, mme o di tshahetsa ka tshwaneho ho hlaha sengolweng. - O bontsha kutlwisiso e babatsehang ya mofuta ona wa sengolwa. 	Phihlollo e kgabane Matshwao a: 07	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeho sa moqoqo wa hae se hlalishitswe ka bokgabane. - Selekela le qetelo di hlalishitswe ka bokgabane, mme di paka kutlwisiso. - Mehopolole le dintlha di a tsamaela, mme di a hlalohanyeha. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di nepahetse mme di loketse sepheo. - Nehelano e entswe ka bokgabane.
Kgato ya 5 60–69%	Phihlollo e ntle Matshwao a: 9–10	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e tebileng mme o hlalosa potso hantle ka tsela e kgabane. - Dikarabo tsa hae di a utlwalala. - Tse ding tsa dintlha tseo di hlalishitseng di na le moko, leha e se dintlha kaofela tse tshahetseng ka tshwaneho. - O bontsha kutlwisiso e ntle ya mofuta ona wa sengolwa. 	Phihlollo e ntle Matshwao a: 06	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeho sa moqoqo se a utlwisiseha, mme dintlha di behilwe ka tatellano. - Selekela, qetelo le diratswana tse ding di hlalishitswe ka tsela e nang le momahano. - Dintlha di hlalishitswe ka tsela e ntle, mme di a utlwisiseha. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele boholo di hlalella di sebedisitswe ka tsela e nepahetseng.
Kgato ya 4 50–59%	Phihlollo e mahareng Matshwao a: 8	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e mahareng ya potso leha a sa utulla dintlha tsohle ka botlalo. - Tse ding tsa dintlha di tshahetsa karabo ya hae ka tshwaneho. - Boholo ba tse ding tsa dintlha tsa hae di tshahetswe, leha bopaki e se bo kgodisang hakaalo. - O bontsha kutlwisiso e mahareng ya mofuta ona wa sengolwa. 	Phihlollo e mahareng Matshwao a: 05	<ul style="list-style-type: none"> - Ho na le bopaki bo seng bokae ba hore sebopeho sa moqoqo se latetswe ka tshwaneho. - Moqoqo o bontsha tlhophiso e mahareng, mme kgokahano ya ditemana moqoqong ke e mahareng. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di fihlella di tlhoko tsa motheho. - Popo ya diratswana boholo ke e nepahetseng.
Kgato ya 3 40–49%	Phihlollo e foofo Matshwao a: 6–7	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha boitekoko bo seng bokae ba ho araba potso. - O bontsha kutlwisiso e sa tebang hakaalo ya ho araba se botswang. - Dintlha tsa hae ha di kgodise hakaalo, mme tiisetso ke e fokofokolang ho tswa sengolweng. - O bontsha kutlwisiso e theketheselang ya mofuta wa sengolwa. 	Phihlollo e foofo Matshwao a: 04	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeho se bontsha diphoso tsa moralo. - Nehelano ya dintlha ha e utlwalala, mme ha e a hlalishwa ka tsela e etsang tlhalohanyo. - Diphoso tsa tshebediso ya puo di totobetse. Sehalo le setaele di sebediswa ka tsela e fosahetseng, mme ha di a lokela sepheo sa ho ngola mofuta ona wa mosebetsi. - Popeho ya diratswana ke e fosahetseng.

Kgato ya 2 30–39%	Phihlelo e karolwana feela Matshwao a: 5	<ul style="list-style-type: none"> - Kutlwisiso ya hae ya potso e bonahala e fokola haholo. - O tsamaya a phetapheta dintlha, mme ka nako e nngwe o tswile lekoteng. - Dintlha tsa hae ha di bontshe kutlwisiso e tebileng, mme ha di tshhetswe ho tswa sengolweng. - Kutlwisiso ya hae ya sengolwa ke e fokolang haholo. 	Phihlelo e karolwana feela Matshwao a: 03	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeho ha se a ralwa ka tshwanelo, mme se nyotobetsa moelelo wa seo a lekang ho se bua. - Diphoso tsa tshebediso ya puo le ya setaele di a sitisa, mme di nyotobetsa moelelo ka hohleholhle. - Sehalo le setaele di sebedisitswe ka tsela e fosahetseng, mme ha di a lokela sepheo. - Popo ya diratswana ke e fosahetseng.
Kgato ya 1 0–29%	Ha ho phihlelo. Matshwao a: 0–5	<ul style="list-style-type: none"> - Karabo e bontsha e na le kamano le potso, empa ho thata ho utlwisisa seo a se hlalolang. - Leha karabo tsa hae di na le kamano e itseng le potso, dintlha tsa hae ha di utlwisisehe. - O etsa boitekoko bo fokolang ba ho araba potso, empa dintlha tsa hae di hloka tshetswe ho tswa sengolweng. - Kutlwisiso ya hae ya mofuta ona wa sengolwa ke e fokolang haholo. 	Ha ho phihlelo. Matshwao a: 0–2	<ul style="list-style-type: none"> - Ha ho bopaki bo lekaneng bo bontshang hore moqoqo o ngotswe ho ipapisitswe le sebopeho. - Nehelano ha e bontshe hore o utlwisisa potso. - Dintlha di halahiswa ka tsela e fokolang haholo, mme ditaba tsa hae ha di hlalohanyehe le letho. - Tshebediso ya puo, e a fokola, setaele le sehalo di fosahetse, mme diratswana le kgokahano ha di yo.

Matshwao a ka sebediswang bakeng sa ho tshwaya:

Makgetha a tekanyetso	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	15	Dik. =
Sebopeho le Puo	10	S/P =
Matshwao ohle	25	

KAROLO YA B: PADI/NOBELE**POTSO YA 7: BOTSANG LEBITLA – KPD Maphalla****Tlhahiso ya ditaba/Tlhekelo**

Tlhekelong kapa tlhahisong ya ditaba ke moo re tsebiswang ka baphetwa, kamano ya bona, tikoloho le nako. Tholwana ya morusu kapa yona kgohlano le yona e a hlaliswa mothating ona wa ditaba. Pading ena tlhahisong ya ditaba kapa tlhekelong, re kopana le Tsietsi/Kgauho e sa le lesea. Re tsebiswa ka batswadi ba hae le bana babo ba ileng ba hlokahalla kotsing ya koloi kaofela ha bona. Kotsing eo ho ile ha phonyoha yena Tsietsi a le mong. Re kopana le yena a konnwe ke nkgono Mmantsoteng. Batho bohle ba tlileng lefung lena ba ipotsa hore ebe lesea lee, la dikgwedi tse tharo le tla hlokomelwa hantle na. Tikoloho ya padi ena ke ya ditoropong. Nako ke ya mehleng ya sejwalejwale moo batho ba seng ba patwa ka makase, mme ba behelwa le majwe a sehopotso.

Tharahano

Tharahanong ke moo ditaba di nkang mothinya osele. Di a lobokana le ho rarahana hoo motho a yeng a nahane hore tharollo ha e sa tla ba teng. Tsietsi/Kgauho o nkuwa ke malomae/rangwanae Kotsi le mohatsae Mmadibakiso hore ba tlo mo hodisa. Bomalomae ba bile ba nkile mafa le tsohle tseo batswadi ba Tsietsi ba mo sietseng tsona. Mohla kolobetso ya lesea lena, ba le fetola lebitso. Ba bolaya la Kgauho, mme ba mo reha Tsietsi. Ngwana enwa o phediswa ka thata. Ha nkgono Mmantsoteng a hlalosa hore dijo tsa ngwana di fedile, jwalo ka ha e ne e le yena ya mo hlokomelang, ho thwe a mo jese dihwapa le nama ya kolobe. O hodiswa bohase. Ha bana ba bang ba iswa sekelelong, mohatsa Kotsi o re Tsietsi ke lesea le ikanyang menwana, le so ka le lokela ho kena sekolo, feela ha a lokela ho sebetsa mosebetsi o thata, ho thwe ke leqheku. Le hara motse mona ha ho na le tse mpe tse etsahalang, ho thwe ke yena ya di entseng ebile le batho ba a mo etseletsa.

O utlwela taba ya hore yena ha se ngwana wa ha Kotsi. A batlisisa taba ena. Qetellong o fumana nnete ya yona, mme sena se mo etsa hore a be le moya wa boiphethetso. O ile a ya lebitleng la batswadi ba hae ho ya ikgodisa hore ebe ditaba tsena tse ntjha tseo a di sibollotseng ke tsa nnete na. A fela a kgodiseha hore yena ha se wa ha Kotsi empa ke wa ha Molakolako. A thaothwa ke lebotho la sesole le ileng la mo kwetlisa. Mohla a kgutlang sesoleng moo, o kgutlile a halefile a batla mafa a hae ha malomae empa Kotsi a hana ka ona.

A fumana mosebetsi ha Ramatlotlo, mme a ba a ratana le Mohanuwa. Ka baka la ho hloka botshepehi ha Mohanuwa, ba ile ba arohana. Mohanuwa a hlapanya hore o tla iphetetsa ho Tsietsi ka ha eo o ile a hana ha ba kgutlelana. A nna a kgutlela ha malomae ho ya batla mafa a hae, feela a nna a teha kalala. A qabanela sa ruri le malomae a ba a thungwa ke sepolesa, a iswa sepetelele. Sepetelele moo Tsietsi a teana le kgarebe ya hae, e leng Tseleng. Bobedi bona bo ile ba etsa dikgolo. Ba utswa tse utswelang. Tseleng a ima, mme bothata ya ba hore ho se ho ba thata hore a kgone ho balehela sepolesa. Ba sitswa ka ngwana wa moshemane. Qetellong Tseleng a bolauwa ke lemulwana la Mohanuwa. Tsietsi a mo pata lebitleng le sa tebang haholo hona morung moo ba neng ba phela teng. Tsietsi a ikana hore o tla phethetsa lefu la Tseleng ka ho bolaya bohle ba bileng le seabo ho mmolaeng.

Tharollo

Ha Tseleng a se a hlokahetse Tsietsi o ile a isa lesea la bona ha ntatemoholo Ramabanta. Tsietsi jwale a kena tseleng ya boiphetetso ba hae. O ne a dula a qwaile sepolesa ka nako tsohle kaha e ne e le mmutla wa dintjeng. O ile a bolaya bohle ba ileng ba bolaya Tseleng ka bonngwe, mme ha a qeta a inehela matsohong a sepolesa hore se mo tshware.

[25]**POTSO YA 8: BOTSANG LEBITLA – KPD Maphalla**

- 8.1 Tsietsi o ne a batla ho mmolaya hoba e ne e le e mong wa dira tsa hae.√ (1)
- 8.2 Kgohlano e kantle.√ Tsietsi le Tjhaile e ne e le sa ntja le katse. Moo ba teanang ba ne ba lokela ho bolayana, mme Tsietsi o ile a mo tsoma a ba a mo fumana yaba o a mo thunya, a mmolaya ka ho panya ha leihlo. √√ (3)
- 8.3 Batswadi ba boTsekiso ba ile ba ba bolella hore Tsietsi ha se ngwanabo bona, mme maemo a neng a rena ka tlong ya Kotsi, a ne a bontsha hantle hore Tsietsi yena ha se wa lapa leo./Boitshetlehong le maemong a nang le lehloyo.√√ (2)
- 8.4 Ho ile ha ba le morearea, kaha ho bile le menyenyetsi ya hore Ditaba ke ngwana wa moruti Moshebi, ke ka hoo a ileng a rehwa lebitso leo. √√ (2)
- 8.5 Batho ba nang le kutlwelobohloko/mosa/mohau, ba lekileng ka matla ho thusa Tsietsi hore a tsebe ka batswadi ba hae.√√ (2)
- 8.6 Tseleng o ile a qetella a bolauwe ke lemulwana la Mohanuwa, mme seo sa eketsa palo/lenane la batho bao Tsietsi a neng a se a na le sekgopi le bona, a ba a ikana hore o tla busetsa molamu sefateng./Sa eketsa kgalefo ya Tsietsi. √ (2)
- 8.7 Ha Tsietsi a kgutla Sekgutlong o kgutlile a se a le makwebeta/mabifi a tletse moya o dikaqa, a batla tseo a di sietsweng ke batswadi ba hae. √√ (2)
- 8.8 O kgutlile a se a le sebeta, a le matjato a tseba ho sebedisa sethunya. A kgona ho sireletsa lebenkele la Ramatlotlo, mme seo sa mo etsetsa setumo se seholo. Ramatlotlo a mmeha molaodi wa mabenkele a hae/A kgona le ho ipatela mapolesa ka bokgabane kaha o ne a tseba metjha ya ona ya tshebetso. √√ (2)
- 8.9 Ba ne ba sireletsa Tsietsi le Tseleng kaha ba ne ba tseba maemo a bona a bophelo le hore ke dikgutsana. √√ (2)
- 8.10 Bapalami ba ne ba sa fuwe ditekete/ Baratani ba babedi ba ne ba iphuthetse ka kobo ba hokobetse setulong se ka morao ho se batho ba bang ba dutseng ho sona. √√ (2)
- 8.11 Tsietsi o ile a etselletswa ka hore o utswitse radio ya nkgono Mmaselepe. Monnamoholo e mong o ile a re Tsietsi o mo utsweditse tjhelete ya hae. √√ (2)
- 8.12 C/O ne a etsa seo Mmasolomane a neng a mo etsa sona ha a sa le monyane. √ (1)

- 8.13 Ke ne ke tla tobana le tsona ka shebane le ditsela tsa ho di hlola. Jwalo ka ha maele a Sesotho a re: 'Mamello e tswala katleho.'

KAPA

Ke ne ke tla inehela ke amohele se seng le se seng se etsahalang. √√

(2)
[25]

POTSO YA 9: *DIEPOLLO* – T Seema

Tlhahiso ya ditaba/Tlhekelo

Tlhekelong kapa tlhahisong ya ditaba ke moo re tsebisoang ka bapphetwa, kamano ya bona, tikoloho le nako. Tholwana ya morusu kapa yona kgohlano le yona e a hlhiswa mothating ona wa ditaba. Tikoloho ya padi ena ke ya mahaeng. Nako ke ya mehleng ya kgale moo Basotho ba sa ntsaneng ba shobedisa kapa ba kgethela motho molekane. Tlhekelong ya padi ena re kopana le Diepollo, malomae Theko le mohatsae, Mamokele. Bomalomae ba ngangisana ka ho nyalwa ha Diepollo ke Mothofeela. Sena he, ke sona sesosa sa kgohlano. Theko a tsebisa Mamokele hore Diepollo o tiilo nyadiswa Mothofeela hore yena Theko a tle a boellwe ke dikgomo tsa bohadi tse ileng tsa salla morao ha ho ne ho nyalwa Mmadiepollo. Diepollo a utlwela ka taba ena yaba o rera ho thoba lapeng. O ne a rerile ho ya habo Mahlwenyeng moo a kileng a utlwa malomae a re o tla mo isa teng mohla a neng a sa hlatswa dikgamelo.

Tharahano

Tharahanong ke moo ditaba di nkang mothinya osele. Di a lobokana le ho rarahana hoo motho a yeng a nahane hore tharollo ha e sa tla ba teng. Ketane ya mathata e a lohana, mme mathata a hlwa manolo hodimo. Ditshita di hlwa mekwalaba hoo mophetwa wa sehlooho a ka bang a inehela. Diepollo a thobela kerekeng moo a neng a ilo botsa tsela e yang Mahlwenyeng. Ha a fihla kerekeng, moo a neng a behile tshepo ya hae teng, a utlwa moruti le mmamoruti ba buisana ka ditaba tsa tjhobediso ya hae. A ba a sibolla hore motho ya tlang ho mo shobedisa o teng kerekeng moo. Yaba Diepollo ha a sa senya nako. A tswa le tse tswang, a kena tseleng a sa tsebe le hantle hore o ya kae. Bosiung boo a robala thoteng. Ka le hlhlamang a fihla motseng o mong o neng o bitswa ka hore ke Habuasono. Eitse a sa lebella, a utlwa motho a mo hoeletsa a le ka hara masimo. Motho enwa o mo nkela ha hae. Motho enwa e ne e le nkgono Motsokapere. Diepollo o dutse matsatsi a seng makae moo a se a bile a batla a lebala ka tsa leeto la hae, ho fihlela nkgono Motsokapere a ba a tshwarwa lesakeng la ntate Moeketsana a sa apara letho. Nkgono o ile a iswa kgotla, yaba Diepollo o rera ho thoba moo ha nkgono, feela a hloleha. Nkgono a mo hlophisetsa tsa leeto la hae. Hoseng ha letsatsi le hlhlamang, nkgono a mo fa mangolo a mabedi le leqetshwana la koranta. Koranteng moo ho ne ho ngotswe ditaba tsa mosadi ya ileng a siiswa ngwana hae hahabo hobane ba bohadi ba hae ba ile ba hloleha ho lefa mahadi a felletseng ha a ne a mo nyalwa.

Ha Diepollo a fihla Tswapolebodila a teana le Mamolete. Ba theha setswalle sa popota. Ka mora ho ikgodisa hore efela ditaba tse leqetshwaneng la koranta di ama yena Diepollo, o ile a tswela pele ka leeto la hae la ho ya Mahlwenyeng. Moo o ile a fumana rangwanae Leemisa. Eo, o ile a mo phethela tsohle tse amanang le batswadi ba hae. A mmolella hore ntatae o se a hlokahetse, mme mmae o ile a ineha naha ka mora ho hlobola thapo ya monnae. Diepollo a sarelwa haholo. Diepollo o nyalana le

Zeblon Ramokgopa, radipoloiki. Bophelong ba bona ba dula ba baleha sepolesa, e ba bothuube ha e na tsatsa. Bosiung bo bong, mohlang ba ne ba thoba, ba baleha mapolesa, ba kopana le thibella ya sepolesa. Zeblon o tswa ka koloing o nyamella morung o teteaneng, a nyamella ruri.

Ha Diepollo a se a sebetsa sepetlele sa *National* o ile a kopana le Mamolete a kula a robetse hona sepetlele seo. Diepollo o ile a utlwa bohloko ha a mmona hoo a ileng a ba a ikenya kenyakenyeng ya ho utswa lenane la bakudi ba emetseng ho fuwa dikarolo tse itseng tsa mmele. Yaba Diepollo o fetola lenane leo mme a ngola lebitso la Mmamolete ka hodimodimo. Mmamolete a fumana phiyo a phela.

Diepollo a tlwaelana le Dikenkeng, mme a mo phetela ditaba tsohle tsa hae athe ka ho etsa jwalo o ntse a phetlela mohatla nku mashodu. Dikenkeng o ne isa ditaba tsena sepoleseng di ntse di le jwalo, ka ho di bolella mohlankana wa hae wa lepolesa. Diepollo a nna a batlana le mmae jwalo ho fihlela a ba a fihla ha Rammulotsi, moo a ileng a utlwela hore mmae o ne a ye teng. O ile a fumana bana babo, feela ka bomadimabe mmae o ne a se a hlokaetse. Yare a ntse a le moo a tshwarwa, mme a qoswa ka hore ha a ka a bua nnete mabapi le mangolo a hae a thuto le hore o kile a fetola lenane la bakudi ha a ne a sebetsa sepetlele sa *National*. A kwallwa nako ya dibeke tse pedi.

Tharollo

Ka mora ho lokollwa tjhankaneng, Diepollo a fumana lengolo le neng le tswa ho ratsalae moo a neng a kopa Diepollo hore a tlo dula le bona. Diepollo o ile a amohela memo eo, mme a tsamaya a ya dula bohadi ba hae. Matsalae le molamo e mong wa hae ba ne ba sa mo rate, feela ratsalae le Pontsho bona ba ne ba mo rata haholo. Ka mora nako e itseng ratsalae le yena a hloka hahala. Diepollo a rera ho tloha Lady Selborne habo Zeblon, mme a ya itulela Marabastad.

[25]

POTSO YA 10: *DIEPOLLO* – T Seema

- 10.1 Diepollo o balehetse kerekeng ka tshepo ya hore moruti le mmamoruti ba tla mo fa tsela e yang Mahlwenyeng, athe ke bona batho bao Mothofeela a leng ha bona a emetse hore ho hwalle a tle a mo shobedise.√√ (2)
- 10.2 Ho qholotsa maikutlo a qenehelo/a kutlwelobohloko/a kgauhelo.√ Hobane seo a neng a se etsa o ne a sa se etsetse bonokwane, o ne a batla ho thusa motswalle ya neng a le makgetheng a lefu.√ (2)
- 10.3 Diepollo o fihlile motseng wa Habuasono a sa tsebe motho. A nkwa ke nkgono Motsokapere a dula le yena. √ Matsatsinyana a le moo nkgono Motsokapere a tshwarwa lesakeng la Moeketsana a sa apara letho. A iswa kgotla. √ Ha Diepollo a bona seo, a rera ho thoba ka lenyele, feela a hloleha hobane nkgono o ile a mo thiba. A tsamaya ho ya habo ka letsatsi le hlahlamang, nkgono a se a mo file mangolo a mabedi le leqetshwana le neng le jere ditaba tse tsamaelanang le yena Diepollo. √ (3)

- 10.4 Malome Theko o ne a batla ho nyadisa Diepollo ho Mothofeela, a tseba hantle hore Diepollo ha a ratane le monna eo. O ne a itshetlehile tabeng ya hore Diepollo o tlamehile ho dumela ho nyalwa ke motho eo batswadi ba hae ba mo nyadisang yena. Setso seo ba phelang ka sona se ne se dumela hore motho a nyadise ngwanae ka tsela eo a batlang kateng. √√ (2)
- 10.5 **Habuasono:** O sibollotse ditaba tse amanang le tsa tlhaho ya hae, mme sena se mo totobaletsa ntlha ya hore nkgono Motsokapere ke wa leloko la hae. √√ (2)
- 10.6 E nnetefatsa maele ka hore Diepollo o ile a phetela Dikenkeng tsohle tse amanang le Zeblon athe Dikenkeng o ntse a mo anya leleme. √√ (2)
- 10.7 **Mophetwa wa sehlooho:** Diepollo ke yena mophetwa wa sehlooho ka ha diketsahalo tsa buka di itshetlehile ho yena.
Mohanyetsi: Dikenkeng ke yena mophetwa eo e leng mohanyetsi kaha o ne a leka ka hohle ho senyetsa Diepollo bophelo ka ho mo anya leleme ebe o isa ditaba tseo ho mohlankana wa hae wa eo e leng mpimpi ya mapolesa.
Mothusi: Rangwane Leemisa o thusitse Diepollo ka ho mo isa sekolong ho fihlela a kgona ho ikemela bophelong/Mmamolete o mo thusitse dithutong tsa hae. √√ (2)
- [Mohlalobuwa a ka bua ke e mong le e mong eo a mo ratang ho baphetwa bana. Tshwaya a le mong feela]
- 10.8 Ke motho ya pelo e mpe/o kgopo/o hana ha monna a thusa ngwana moholwane wa hae leha a tseba hore dikgomo ke tsa habo Diepollo. √√ (2)
- 10.9 Mmamolete o ile a eletsa Diepollo hore a batle tlhakisetsa Mazenod ka ditaba tsa leqetshana le koranta a ba a mo kgothalletsa ho nkela lekala la booki. A mo fa dibuka tsa hae tseo a neng a ithuta ka tsona. Diepollo o thusitse Mmamolete ka ho beha lebitso la hae ka hodimodimo ho lenane la bakudi hore a tle a thusehe kapele. √√ (2)
- 10.10 O ile a hlalose tsa Diepollo hore ke yena ya neng a ngola ditaba tsa ntate Diphapang eo mosadi wa hae a ileng a siiswa ngwana habo ha a ne a ile setswetse ka baka la hore o ile a hloleha ho qetella bohadi ba mosadiae. A ba a bontsha Diepollo koranta ya kgale eo ditaba tsena di neng di hlahella ho yona. √√ (2)
- 10.11 Ho mo hlokisitse botsitso bophelong ba hae kaha o ne a phaolaka hohle a fuputsa/a batla ho tseba nnete ya se etsahetseng ka batswadi ba hae. √√ (2)
- 10.12 Ke kgohlano ya maikutlo/ya kahare ho Diepollo. E entse hore Diepollo a dule a phaolaka hohle mona a batlana le batswadi ba hae ba nnete. √√ (2)

[25]

POTSO YA 11: Mme – NP Maake**Tlhahiso ya ditaba/Tlhekelo**

Tlhekelong kapa tlhahisong ya ditaba ke moo re tsebiswang ka baphetwa, kamano ya bona, tikoloho le nako. Tholwana ya morusu kapa yona kgohlano le yona e a hlahiswa mothating ona wa ditaba. Tlhekelong ya padi ena re kopana le Dikeledi. Ke ngwanana wa Sebokeng ya bohale haholo sekolong. O se a le dilemong tsa ho ka ba le mohlankana. O dula le rakgadi wa hae. Ke mehleng eo sehloholo se suthelang sejwalejwale. Kamehla ha Dikeledi a tswa sekolong o ya komponeng ho ya rekisetsa bontate ba komponeng ditholwana. Ka tsatsi le leng a thola sepatjhe se neng se wele ho Thollo. A mo thonthodisa sona.

Tharahano

Tharahanong ke moo ditaba di nkang mothinya osele. Di a lobokana le ho rarahana hoo motho a yeng a nahane hore tharollo ha e sa tla ba teng. Dikeledi o na le mohlankana eo a mo ratang haholo. Ka bomadimabe, mohlankana enwa wa hae ke motho ya sa tshepahaleng. Mohlankana enwa o ba le kgarebe e nngwe eo a ratanang le yona mme o kwenehela Dikeledi. Ha ditaba di sa le mothating ona, Thollo wa ho thonthodiswa sepatjhe o romela metswalle ya hae ka bonokwane ho ya mo nyalla Dikeledi. Dikeledi o a dumela ho nyalwa ke monna enwa ka ha o ne a nahana hore motho ya batlang ho mo nyala ke Tsekiso, mohlankana wa hae. Ha Dikeledi a eellwa hore monga ditaba tsa lenyalo ha se Tsekiso, a ferekana haholo. A baleha lapeng bosiu bo etellang letsatsi la lenyalo pele, feela a boela a kgutla a ba a qetella a nyetswe ke yena Thollo. Ha ba se ba le mmoho ba se ba bile ba na le bana le Thollo, mohatsa Thollo wa Matatiele a fihla a tlo batla monnae. Ka baka la semelo sa Dikeledi kapa yena Mmateboho jwalo ka ha a ne a se a tsejwa, mohatsa Thollo a etsa qeto ya ho se bue se mmehang moo ha Thollo. A bolela ha a tlo kopa bodulo dikamoreng tse neng di ahilwe kantle ha Thollo. Mmateboho a mo latolela feela a mo fumanela bodulo ha kgaitsemi ya hae, Lesole. Mofumahadi enwa wa Thollo a tsejwa ka lebitso la Mme. Mme a dula ha Lesole a fetohela batho ba Sebokeng molemo haholo. A ratwa ke basadi ba motseng ka ha o ne a ba thusa ka bana ba bona.

Ha nako e ntse e tsamaya, Mme a kula haholo. Mmateboho a mo nkela lapeng ha hae hore a tle a kgone ho mo oka le ho mo hlokomela. Ka bomadimabe lefu la mo hlola. Mmateboho a tlameha ho mo patela lapeng la hae le Thollo. Bafokeng ba Matatiele ba fihla ba se ba jele masooko. Ba halefetse hore ke mang motho enwa ya patelwang ha mora wa bona. Ba ile ba qosa Mmateboho ka hore o iketsetsa seo a se ratang lapeng la ngwana bona ebile o rata tjelete ya matshediso ka ha ke mona o nkile motho ya sa tsejweng hore a tlo patelwa lapeng lena la ngwana bona. Thollo le yena a hloleha ho sireletsa mohatsae ha ba habo ba ntse ba mo tlatlapa jwalo.

Tharollo

Ha Bafokeng ba Matatiele ba ntse ba tjodietsa Mmateboho jwalo, Diseko mohatsa Lesole, molamo wa Mmateboho a kgobohelwa haholo. A bolella Bafokeng hore ba tlile ka dipelo tse tletseng disuwa. A ba bolella hore hoja ba ne ba iphile nako ya ho botsa ka Mme enwa ya sa tswa patwa, ekabe ba sa bue ditsiebadimo tseo ba di buang. Kamora ho re Diseko a ntshe maikutlo a hae, Bafokeng le Thollo ba swaba yaba ba kgaohana le Mmateboho. Diseko le Thollo ba tshwarelana ka ha ba ne ba sa okgelane mollo. Ha Diseko a fihla lapeng, a ntse a hlophisa diphahlo tsa Mme, a fumana senepe sa Mme le Thollo sa lenyalo. A etsa qeto ya ho boloka sephiri sena jwalo ka ha monga sephiri a ne a se bolokile.

[25]

POTSO YA 12: MME – NP Maake

- 12.1 Ke maikutlo a sithabetseng/a sa thabang. √ Dikeledi o ne a nyalwa ke motho eo e neng e se mohlankana wa hae. √ (2)
- 12.2 Dikeledi o ile a lla ha rakgadi a re tjhelete eo a e thotseng, o e thotse ka tsela e fosahetseng/O ile a lla ha a bona Tsekiso le kgarebe e nngwe, le ha banana ba sekolo ba ntse ba tshehisa ka yena/A lla ha bohloko ha a lahlwa ke yena Tsekiso eo.//Le mohla a tla balehela mabitleng a balehela ho nyalwa ke Thollo o ne a ntse keketlisa dikeledi. √√ (2)
- [Tshwaya e le nngwe feela ho tsena]
- 12.3 Tharollo e iponahatsa nakong eo Bafokeng ba Matatiele ba swabelang ketso e mpe eo ba e entseng ho Mmateboho/Nakong Diseko le Thollo ba tshwarelanang kaha ba ne ba sa okgelane mollo. √√ (2)
- 12.4 Ke hobane motho eo e ne e se motho ya phelang, feela e ne e le sethotsela. √√ (2)
- 12.5 Ke batho ba nang le moya o mobe/o disuwa/ha ba tsebe ho phedisana le batho ka kgotso. √√ (2)
- 12.6 O ne a tseba hore sepetlele ba tla batla mabitso a hae ka botlalo, mme seo se ne se ka etsa hore batho ba tsebe hore hantlentle yena ke mang/O ne a sa batle hore batho ba tsebe hore hantlentle yena ke mang. √ (1)
- 12.7 Ketso ya ho tshwarela tsamaiso ya lepato la Mme lapeng la Thollo e tlisitse morusu/qabang pakeng tsa ba leloko. Bafokeng ba Matatiele ba ne ba sa thabela ketso eo, mme ba ne ba re Mmateboho o iketsetsa boithatelo motseng wa ngwana bona.

KAPA

- Ketso ya ho boloka Mme lapeng la Thollo e tlisitse kgotso le poelano pakeng tsa Diseko le Thollo. Diseko le Thollo ba ne ba sa utlwane empa kamora hore Diseko a bolelle Bafokeng ditaba tsa bona, ba ile ba ikwahlaya mmoho le yena Thollo ya ba ba a tshwarelana. √√ (2)
- 12.8 Nakong eo Dikeledi a neng a ferekantswe ke taba ya ho nyalwa ha hae ke Thollo eo a neng a sa ratane le yena, a bile a nahana tsa ho mo lahla, Mpuse o ile a mo thibela ho etsa jwalo. A mmontsha melemo eo a ka e unang lenyalong lena. Dikeledi o ile a qetella a nyetswe ke Thollo. √√ (2)
- 12.9 Re ile ra ithuta ho boloka sephiri le ho ba le lerato. Mme o ne a tseba hore Mmateboho ke mohatsa monnae, feela o ne a sa mo tshwara ka pelo. O ne a mo rata mmoho le moradiae Masesi. √√ (2)
- 12.10 Tjhe, ha se ketso e ntle. Mmateboho o ne a sa lokela ho inkela qeto pele a buisana ka taba ena le monna wa hae. √√ (2)

- 12.11 O ile a thefuleha maikutlong haholo kaha boThabisile ba ne ba tshehisa ka yena. √√ (2)
- 12.12 Makgowa ao Thollo a neng a a sebeletsa a ne a tlo bula feme ya peterolo ka Vereeniging yaba o lokela ho tloha le ona. √√ (2)
- 12.13 Mosadiae o ile a fetoha mokopakopa nakong eo a ntseng a batlana le yena, mme o qetella a shwetse ditjhabeng./Mosadiae o ile a arohana le ngwanae nakong eo a neng a ilo batlana le monnae./Mosadiae o ne a tshaba ho ya batla pheko sepetlele kaha o ne a sa rate hore sephiri sa hae se utullwe. √√ (2)

[25]**KAROLO YA C: TSHWANTSHISO/TERAMA****POTSO YA 13: SEYALEMOYA – RH Moeketsi****'Ha le thakgiswe' – Mokobo Leduma****Selelekela**

Maele a Basotho a re letlalo la motho ha le thakgiswe fatshe. Sena se hlalosa hore motho le ha a ka hlokahala lefu la Modimo ho ntse ho eba le menyenetsi kapa kgwao e reng o bolauwe ke semanyamanyane. Motho ha a ke a hlokahala feela a be a nyamele sa mohodi ho sa tsejwe moo sapo la hae le leng teng, kapa madi a motho a boima ho feta a phoofolo. Motho ha a ka retlwa kapa a bolawa ho ye ho tsebahale kapa ho hlahelle hore o bolauwe ke bomang.

Dikahare

Mookotaba wa tshwantshiso ena ke hore ka nako tsohle ha motho a hlokahetse, Basotho ba ba le mohopolo wa hore ho ka nna ha etsahala hore ebe o bolailwe ke motho e mong. Le tshwantshisong ena ho ntse ho le jwalo feela. Moletsane le yena o ile a hlokahala, mme ho ne ho sa tsejwe hore o bolailwe ke eng. Ka baka la tsitsipano eo Kotopi a neng a e bontsha, ho ne ho hlakile hore ho na le se jang moya wa hae. Ka hoo mohatsae o ile a mmolella hore ditaba tsa lefu la moletsane di tla hlahella, mme letlalo la hae le tla thakgiswa hodima ba mmolaileng.

Dikahare tsa tshwantshiso ena di tsamaelana le sehlooho sa yona. Tshwantshisong ena, re bona Kotopi a tswile pelo ke ho rata leruo. Torong ya hae o lora ntatae le ntataemoholo ba re a latele tsela ya bona ya borapedi/bodumedi. Hona torong eo, ha baholo ba hae ba qeta ho sutha, ba mo furalla ho hlaha Makau a re ho yena o rometswe ke badimo ho atolosa leruo la hae, empa tsela ya Makau e ne e le e fosahetseng ya ho retla motho. Ka le hlahlamang Kotopi a bolella mohatsae taba ena mme eo a mo phephetha ha bohloko. A bolella hore Makau o tumme ka diretlo. Le ha ho le jwalo, Kotopi a ya ho Makau ho ya batla tlhaketso ya toro ya hae. Makau a re o tlameha ho bolaya motho a be a mo retle hore a tle a atlehe. Kotopi o nka qeto ya ho phethahatsa taelo ya Makau. A ya batla Rampou hore e be mothusi wa hae. Bobedi ba dumellana. Ba bolaya le ho retla Moletsane ka sehloho. Ha ba qeta ho mo retla Kotopi a kgutlela ho Makau ka ditho tsa mmele wa Moletsane. Makau a arabela ka hore ba tlameha ho kgutlela sebakeng seo ketsahalo ena e etsahetseng ho sona hore a tle a sebetse Kotopi hantle a mo etse morui.

Ka ha tlalo la motho ha le thakgiswe fatshe, ha ba le haufi le moo ba retletseng Moletsane teng, Kotopi a qala ho lahlehelwa ke kelello. A phasoloha, a hoeletsa a bona batho ba siyo. A utlwa mantswe a dumang ha bohloko tsebeng tsa hae. Kotopi o ja jwang le dikgomo jwale. Hlooho ya tarakana. Diketso tse na tsa Kotopi di tiisa maele a reng; '*tlalo la motho ha le thakgiswe fatshe*'. Tswalo la Kotopi la mo kgwebetha la mo hlokisa sebaka sa ho phomola. Moya wa motho ya bolailweng wa sebetsana le yena, wa mo sotla. Kotopi o qetela a tswa molomo a phahla makunutu a sa elellwe.

Kotopi ha a fihla ha hae, o phasoloha feela o botsa Sebueng hore ke mang ya buang ka tlong ka moo, empa ho se motho. Dipuo tsa Kotopi le ho phofa ha hae ho entse hore ho tsebahale hore Moletsane o bolauwe le ho retlwa ke yena le Rampou. Ho phofa ha Kotopi ha totobaletsa Sebueng ka ho hlaka hore monna wa hae o na le seabo polaong ya Moletsane. Sebueng a bolella monnae hore moya wa Moletsane o a ipuella mme tlalo la hae lona le tla thakgisetswa mahetleng a Kotopi.

[25]

POTSO YA 14: SEYALEMOYA – RH Moeketsi

Mme mpolaye

- 14.1 Ke baratani/metjhaufa/moradi wa Moremi ke nyatsi ya Sefako.√ (1)
- 14.2 Sefako ke motho ya sa itlhompheng/bolotsana ka ha ke mona o kgona ho ba le dikamano tsa marato le basadi ba bang/barwetsana ba banyane ho yena empa a nyetse. O ile a ratana le moradi wa Moremi, Mmantwa feela a le moholo ho yena. √√ (2)
- 14.3 Ke hore diketso tse sa lokang di ka kenya motho tsietsing e kgolo/di a senoleha. √ Sefako le moradi wa Moremi ba ile ba phethoha ka koloi ka baka la hobane Sefako o ne a balehela Moremi, a tshaba hore eo o tla mo etsa hampe ka baka la ho ratana le moradi wa hae. √√ (3)
- 14.4 E, di a tsamaellana. √ Dineo ke yena ya neng a dumella ngwana wa hae ho etsa tse tswileng tseleng, kahoo ha a se a fumane kotsi ya koloi, ho tshwana feela le ha e bakilwe ke mmae, kaha yena o ne a dumella masawana ana a bile a tseba ka taba ya hae le Sefako./Dineo o bolaile moradi wa hae ka ho mo dumella hore a ratane le Sefako.√√ (3)
- 14.5 Ke boitshwaro ba motho ya hlokang semelo se setle/Boitshwaro bo hlephileng. O hlolehile ho kgalemela ngwana, a thabela tjhelete eo moradi a mo fang yona e tswa mohlankaneng wa hae.√√ (2)
- 14.6 O ne a ilo itlaleha hore ke yena ya sentseng Mmantwa. Ka bomadimabe a fumana hore Mmantwa enwa, ke moradi wa motswalle wa hae eo ba sebetsang mmoho le yena. √√ (2)
- 14.7 Sefako o ne a dulela ho phetela Moremi ka nonyana eo a seng a e fumane, a ratana le yona. Ka nako eo Moremi o ne a sa tsebe hore Sefako o bua ka moradi wa hae. Le yena Sefako o ne a sa tsebe hore moratuwa enwa wa hae e motjha, eo a sa tswa mo fumana, ke moradi wa motswalle wa hae, Moremi. √√ (2)

- 14.8 Ke kgohlano ya kantle. Kamehla ha ba bua ka kgalemelo ya moradi, ha ba dumellane, ba a qwaketsana mme sena se baka kgohlano pakeng tsa bona. √√ (2)
- 14.9 Ke ne ke tla sulafallwa kaha ke ne ke tla be ke na le ditebello tse phahameng tsa hore jwale ke se ke fumane lenyalo, empa ka bomadimabe ke mona moratuwa wa ka o hana ho ya ntlahisa lapeng habo. (2)
- 14.10 O ne a tshaba hore Mmantwa o tla tseba hore o nyetse/O ne a tshaba hore mofumahadi wa hae o tla tseba ka boitshwaro bona ba hae bo bobo. √√ (2)
- 14.11 E, o ne a nepile. Mmae ke yena ya neng a mo dumella ho fihla lapeng le masiu/ A mo dumella ho iketsetsa boithatelo/A amohela ditjhelete tseo moradi a di fuwang ke mohlankana wa hae./A tshwara lekomo le moradi ka taba ena ya hae ya maratano./A sa batle le ha monna a re o kgalemela ngwana, a mmuella.√√ (2)
- 14.12 Mmantwa o ile a ima. Sefako a lokela ho ya itlaleha, empa ka bomadimabe a fumana hore Mmantwa ke moradi wa mosebetsimmoho le yena. A baleha athe ba tla phetoha ka koloi.√√ (2)

[25]**POTSO YA 15: HAESO MAFOTHOLENG – CJ Teleki****Selelekela**

Maele a Basotho a re 'Ngwana mahana ho jwetswa o bonwa ka dikgapha/leqeba ho opa'. Sena se hlalosa hore motho ya hanang ho mamela kgalemelo/ ya sa mameleng dikeletso, hangata o iphumana a le tsietsing.

Dikahare

Tshwantshisong ena Molefi ke moiketsi ya sa llelweng, mme re mmona ka leqeba ho opa. Molefi o nyahlatsa Montsheng ntle le mabaka. Batswadi ba hae, metswalle ya hae mmoho le kgaitsedie, Disebo ba ba kgahlanong le qeto ya hae. Ba a mo kgalema le ho mo eletsa. Molefi yena ha a mamele keletso tsa bona, o hana ho mamela. Motswalle wa hae Mofammere o mo hlaba malotsana, mme o mmolella hore ho hlala Montsheng ho tshwana le ha motho a lahlela daemane ka metsing. Mofammere a boela a mo eelliswa hore ha a sa hlokomele Mapetla, dikgomo di tla fula hodima hae. A mo hlokomedisa hore a tlohele ho fetlama hobane le a benya, mme hamamorao le tla duma. A mo lemosa hore a tsohe, a se roballe sa ruri hobane tsatsi kgale le phahame. Ka ha Molefi ke ngwana mahana ho jwetswa a satalatsa molala. A se ke a nka keletso ya mang kapa mang. A ya le kgongwana hodimo. A nkana le metswalle e mmedi e leng bomalomafodisa, nta tsa selomelakobong, Ngatane le Ramafothola. Le hona ntlheng ena ya setswalle sa bona, Mofammere a mo hlokomedisa ka bolotsana ba metswalle ena feela le hona mona Molefi a nna a thiba ditsebe tsa hae ka boka. Takadimane le yena o lekile mawa ohle ho hlokomedisa Molefi ka boNgatane, feela le yena a polela ka thoko ho seotlo.

Pitso o leihlo le ntjhotjho, o hlokomela dikgarebe tsa Molefi tse rutehileng hore boitshwaro ba tsona ha bo botle. Le mona Molefi o ile a nna a iphapanyetsa dikeletso tsa Pitso a phehella ho etsa tse ratwang ke pelo ya hae.

Mojabeng le Disebo ba lemoha bomadimabe bo welang Molefi kgafetsa. Ba mo eletsa ho ya ho ngakantshonyana ho ya itshireletsa direng tsa hae. Le ena taba, Molefi o e hana hehehe. O ikarabela ka hore ha a kgollwe methokgong. A lebale maele a reng 'Manganga a ja monga ona'. Maele a totobala ha Molefi a ba bobebe tlhare tsa Mapetla di mo fekisa, di senya bophelo ba hae, di mo fahla hore a se lemohe bobee boo a mo etsang bona. Bophelo ba Molefi bo aparelwa ke leru le letsho tsho! A senyehelwa ke lenyalo la hae le Jwalane. Molefi le ha a se a bontshwa methokgo e suntsweng boitshetlehong ba setulo sa hae, o hana ho ya batla ngakantshonyana.

Ha morao a hlhelwa ke kotsi ya kolo. Kolo ya hae ya swahlamana ha fela ka yona mme yena a nkelwa sepetlele a tswile kotsi tse tshabehang. Ha a le sepetlele moo o teana le letjhutjhutha le bitswang Morongwe. Yena e ne e ka o ne a rometswe ho tla lobokanya bophelo ba Molefi kgetlo la ho qetela. Morongwe o nyalana le Molefi a le mmeleng a ithwetse ngwana eo e seng wa Molefi. O hana ho bekwa, ho rehwa bitso la bongwetsi, o tella batswadi ba Molefi o qetela a lwanne le Disebo. Yena o tlike le mekhaefethe e fetang ya Jwalane. Morongwe o ratana le titjhere a ntse a le bohadi ba hae, o bile o nwa le jwala. Molefi o mo fumana a na le monna e mong koloing ba se na le ha e le kgwele thekeng. A ba lwantsha. Lenyalo leo la hae le Morongwe le lona la fela. A lahlehelwa ke mosebetsi. Ha ditaba di se di le mpe haholo, Pitso a ya moporofeteng ho ya batla thuso. Eo a mo fa metsi a rapelletsweng a re a foke ka ona empa thuso ya se ke ya ba teng. Ho se mamele ha Molefi ho entse hore a ahe serobe phiri e se e jele. Qetellong Molefi o ile a holofala mme a mela boya mmeleng jwalo ka thithiboya. Sena se totobatsa maela a reng, 'Ngwana mahana ho jwetswa o bonwa ka dikgapha/leqeba ho opa'.

[25]

POTSO YA 16: HAESO MAFOTHOLENG – CJ Teleki

- 16.1 Nakong ya mehlang ya kajeno/sejwalejwale[√] Bana ba se ba rutwa ho sa kgathalatsehe hore ke ngwanana kapa moshemane/Boitshwaro ba bang ba bana bo se bo fetohile, ha ba sa hlompha/Mekgwa le meetlo ya Sesotho ha e sa latelwa ka botlalo/Bojakane bo se ba iphile matla/Batho ba se ba sebetsa diofising tse phahameng.^{√√} (2)
- 16.2 Ke boipuiso. [√] Bo senola semelo sa sebakadi/bo senola mefeelo ya sona/bo bidietsa se tlang ho etsahala/bo senola se etsahetseng/bo senola kgohlano ya maikutlo a sebakadi.^{√√} (3)
- 16.3 Ke kgohlano ya kantle. [√] Sena se etsa hore a qwaketsane le ba bohadi ba hae a be a qetelle a tshwarane ka matsoho le molamo wa hae. [√] (2)
- 16.4 Ntata Morongwe o ile a kopa hore ba tataiswe hantle ditabeng tsena tsa ho thetheswa ha bohadi hore ba se ke ba salla morao kaha bona ha ba di tsebe./ A hlalosa hore yena le banyane ba hae ba morao haholo ha ho tluwa tabeng tsa ho thetheswa ha bohadi. ^{√√} (2)
- 16.5 Ke mothusi wa moetapele. Kamehla o ne a eletsa le ho qwaisa Molefi eo e leng sebakadi sa sehloho. ^{√√} (2)

- 16.6 Molefi o ne a sa nahane hore Morongwe a ka mo phoqa jwalo, ka pela batswadi ba hae./Mmamolefi le yena o ne a thabetse ngwetsi ya hae, athe o tla phoqahala a sa lebella ha Morongwe a se a ntsha mmala o ka mpeng. √√ (2)
- 16.7 O ne a batla hore Molefi a tle a lemohe hore ngwana mahana a jwetswa o bonwa ka dikgapa/A batla ho mo ruta hore bophelong o mamele dikeletso tsa batho/A mo lemohisa hore a tsebe eo a ka mo tshepang le eo a sa lokelang ho mo tshepa.√√ (2)
- 16.8 Montsheng e ne e le ngwana Mosotho ya rutilweng ho tshwara motse hantle ke ka hoo ho thweng o ile a kgona ho phela hamonate le titjhere e ileng ya mo nyala. √ (1)
- 16.9 Mongodi o nyatsa boitshwaro ba banana ba rutehileng ba bileng ba tswa ditoropong. Sena re se bona ka tsela eo a hlahisang Jwalane le Morongwe ka yona. O ba hlalosa e le banana ba hlokgang boitshwaro bo botle, ba aparang diaparo tse ba ronang, tse sa tshwaneng le tsa Montsheng tse kgahlolang tlhafo. O pepesa bobbe ba bona ba ho hloka botsitso ntlheng tsa marato.√√ (2)
- 16.10 O ile a nka meriane ho Mapetla e neng e reretswe ho tsherehanya Molefi a e rokella setulong sa Molefi. A ratana le Jwalane Molefi a ntse a le teng. A boela a ratana le Morongwe.√ (1)
- 16.11 Tharahano e hlahella nakong eo Molefi a lahleng Montsheng, a tsamaya a ntse a nyala banana ba hlokgang semelo.√√ (2)
- 16.12 Ke Ngatane le Ramafothole. Ngatane le Ramafothole ba ne ba mo kwetletse lerumo ka kobong, mme ba sebedisana le Mapetla ho loya Molefi.√√ (2)
- 16.13 Ngwana ya sa mameleng dikeletso, o qetella a wetse tebetebeng. Ngwana mahana a jwetswa o bonwa ka dikgapa.√√ (2)

[25]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 25
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80